

Dvarų parkų pasakojimai | **Georgo Kufalto** | akimis ir šiandien

Straipsnį parengė kraštovaizdžio architektė dr. Natalija Nitavska (Natalija Nitavska)

Per pastaruosius porą metų man pasisekė su kolegomis vykti į ekspedicijas po Georgo Frydricho Ferdinando Kufalto (Georg Friedrich Ferdinand Kuphaldt, 1853–1938) suprojektuotus miestų ir dvarų parkus Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje. Kufaltas aktyviausiai veikė Latvijoje, kur gyveno ir dirbo kūrybingiausiu savo gyvenimo etapu, kai 1879 m. buvo pakviestas tapti miesto parkų ir sodų direktoriumi Rygoje. Čia jis aktyviai dirbo iki 1915 m., kol dėl karo buvo priverstas grįžti į Vokietiją.

Analizuojant **Kufalto dvarų parkų kūrimo principus**, svarbu atkreipti dėmesį į paties autoriaus supratimą apie parkų svarbą ir to meto madą, kai parkai buvo turto ir prestižo simbolis, o Edeno sodo idėja tebėra aktuali ir šiandien. Dvarų parkai taip pat buvo pramogų ir nuostabos šaltinis visuomenei – reti augalai, neįprastos augalų kompozicijos, pramogos ir „šventiniai“ pasivaikščiavimai, geriausių drabužių dėvėjimas ir persirenginėjimas, kartais net skambant gyvai muzikai – šiandien, sakyčiau, „savotiškas puikūs teatras su kostiumais ir įdomiomis dekoracijomis“. Filosofų, poetų ir daili-

ninkų dėka parkai formavosi kaip idealizuotos gamtos vaizdas. Angliškam parkui būdingas laisvas, kuo artimesnis gamtos sąlygoms išplanavimas, kurį papildė vandens telkiniai, vaizdingos medžių ir krūmų grupės bei vingiuoti takai. Parkai buvo praturtinti paviljonais, skulptūromis ir paminklais.

Tiesa, vėliau, atsiradus visuomenei atviriems parkams, ši parko aplinka buvo išsaugota kuriant parką kaip „*kultūrinę aplinką*“. Atlikdami tyrimą norėjome išsiaiškinti, kas iš Kufalto palikimo vis dar matyti parkuose, kaip jie veikia šiandien. Straipsnio struktūra sudaryta iš kelių dalių: nagrinėjama parko erdvinė struk-

tūra, dendrologinė kompozicija, parko architektūriniai elementai, taip pat šiuolaikinių parkų funkcija ir valdymas. Ekspedicijos aplankė Lietuvos, Estijos ir Latvijos dvarų parkus, daugiausia valstybinius dvarų parkus – Olustverės dvaro parką Estijoje, Žagarės ir Pakruojo dvarų parkus Lietuvoje, taip pat Kazdangos, Pelčių ir Elėjos dvarus Latvijoje. Reikia pripažinti, kad kai kurie dvarų parkai buvo apleisti, o dalis perėjo į privačią nuosavybę.

Dvarų parkų erdvinę struktūrą lėmė tam tikros sąlygos ir įvykiai, atsiradę dar iki Kufalto didžiųjų planų – esamas pastatų ansamblis, greta išsidėstę miškai ir laukai, ankstesnių parkų sodininkų ir savininkų darbai. Todėl reikia suprasti, kad kiekvieno parko planavimas ir užstatymas, nepaisant to meto mados ir angliško parko kūrimo kanonų, buvo formuojamas skirtingai ir kad angliškiųjų parkų projektavimo kanonai ne visada idealiai įgyvendinami. Vienas iš lemiančių veiksnių – parko dydis, nes Anglijos parkams būdinga didybė, kuri tikrai leidžia tikėti susiliejimu su natūralia aplinka. Tokį erdvumą pavyko išsaugoti Žagarės ir Kazdangos parkuose – šie stebina savo dydžiu ir čia netrūksta pramogų. Kita vertus, Elėjos dvaro parkas yra palyginti nedidelis angliško parko pavyzdys. Jo savininkas Kristofas Johanas Frydrichas Medemas jį suplanavo dar prieš statydamas pilį. Savo projekte Kufaltas Elėjos parką ketino išplėsti du kartus – pasodinti naujas medžių grupes, įrengti kapines ir plačius parko laukus, nes esama parko dalis buvo gana miškinga ir pavėsinga. Deja, šis milžiniškas planas nebuvo iki galo įgyvendintas – parkas nebuvo išplėstas, tačiau parko išplanavimas vis dėlto buvo pakoreguotas. Kufaltas atsižvelgė į tuometę parko situaciją ir išsaugojo pagrindinių pasivaikščiojimo takų kryptis bei šiek tiek sumažino želdinių grupes. Taip pat jis atsižvelgė į pagrindines parko ašis – viena iš jų yra centrinės rūmų aikštės tęsinys per arbatos paviljoną, kurį Kufaltas planavo užbaigti dekoratyvaus išplanavimo kapinėmis; kita lygiagreti parko ašis taip pat jungiasi su planuojamu parko lauku ir alėja.

Palyginti nedidelis ir Pelčių dvaro parkas, kurį 1902 m. suprojektavo Kufaltas jau egzistuojančio parko vietoje. Gerbdamas esamus medžius, jis suplanavo pasivaikščiojimo takus ir laukus, kurie suformavo laipsnišką perėjimą į aplinkinį kraštovaizdį.

Apskritai parkai grindžiami **atvirų laukų ir medžių grupių** bei atskirų ašių, susijusių su pastatais, sąveika. Tačiau iš istorinių planų ir nuotraukų matyti, kad parkai pasižymėjo atvirumo ir lengvumo pojūčiu, kuris dabar daug kur prarastas, nes parkai apaugo, o svarbiausi vaizdai išnyko. Tai dažnai nutinka dėl neapgalvoto medžių sodinimo, aplinkos tvarkymo talkų ir kitų renginių metu, taip pat dėl parkų apaugimo sodinukais, pvz., Latvijoje tai dažniausiai klevai, beržai ir lazdynai. Taip suardoma parko atvirų ir uždarų kraštovaizdžio erdvių pusiausvyra, parkas virsta miškinga teritorija.

Vienas būdingiausių dvarų parkų erdvinės struktūros elementų – **atviras laukas**, kuris kai kur išliko, pavyzdžiui, Elėjos, Olustverės ir Žagarės parkuose, o kituose dvaruose jis buvo užstatytas arba panaudotas aktyvioms pramogoms ir augalų ekspozicijoms. Taip buvo prarastas platus kraštovaizdžio vaizdas ir atviras laukas. Pavyzdžiui, Pakruojo parke, prisitariant prie modernaus parko „festivalio“ įvaizdžio, atviri laukai apsodinti svogūniniais augalais ir vasarinėmis gėlių kompozicijomis, nes šiuo metu parkas yra aktyvi turistų traukos vieta. Pažymėtina, kad, nepaisant to, jog atviros

Olustverės tvėnkynys su tilteliais
(nuotr. A. Toma, 2021 m.)

Kazdangos dvaro centrinė alėja
(nuotr. A. Spagė, 2022 m.)

įlankos perkrautos dekoracijomis, jos yra laikinos ir nekeičia pagrindinės erdvinės parko struktūros, nors ir atitraukia dėmesį nuo ramių vaizdų. Tuo metu, kai dvaruose buvo įsikūrusios švietimo įstaigos, laukai tapo sporto aikštynais, pavyzdžiui, Kazdangos parke.

Alėjos, kaip parko erdvinės struktūros elementas, dažnai pervertinamos ir per daug apšodindamos. Pagal Kufaltą ar gerąją sodybų parkų planavimo praktiką, tai nėra gerai. Išraiškingos įvažiavimo kelių alėjos iškart nurodo kelionės tikslą keliaujančiajam link centrinio dvaro pastato, kur atsiveria paradinė aikštelė. Toks pavyzdys – Kazdangos dvaro parkas, kuriame iškilmingą alėjos kryptį papildė trijų arkų tiltas.

Ne mažiau svarbūs Kufalto planuose buvo **vandens elementai** – tvenkiniai, upės ir grioviai, kuriuos jis įtraukė kaip vieną pagrindinių motyvų ir kraštovaizdžio linijų pagrindų. Pavyzdžiui, Olustverėje, Pakruojuje ir Kazdangoje vanduo natūraliai formuoja kraštovaizdžio charakterį ir reljefą, kurį papildė romantiškos salos, tiltai ir paviljonai. Kita vertus, Elėjoje upė

buvo praplatinta ir suformuotas pusiasalis. Tilteliai, sujungti su vandens objektais, yra vienas iš akį traukiančių parko elementų, atsispindinčių vandenyje ir nukreipiančių žiūrovą reikiama kryptimi. Pakruojo parke vienas tiltų veda į salą, o kitas tiltas, nors ir yra už parko teritorijos ribų, yra didingas statinys, kuris matomas iš parko ir atlieka ne paskutinį vaidmenį fokusuojant miesto linijas. Kita vertus, Olustverėje tiltai tarp miniatiūrinių salų ir pusiasalių beveik nepastebimi ir susilieja su bendra žaisminga tvenkinio kranto linija.

Jau grįžęs į Vokietiją Kufaltas dirbo prie savo knygos „Die Praxis der angewandten Dendrologie in Park und Garten“, išleistos 1927 m. Joje autorius daug dėmesio skyrė parkų dendrologinę kompozicijai: pateikė paruoštus įvairių parkų funkcijų sprendimus, sumedėjusius augalus klasifikavo pagal aukštį, formą ir paskirtį. Tai įrodo autoriaus didelį susidomėjimą augalų įvairove, jų suderinamumu ir įtraukimu į parkus ir sodus. Dvarų rūmų parkų apželdinimas grindžiamas vietinėmis, klimatui ir ekologijai tinkamomis rūšimis – šie augalai vis dar dominuoja dvarų parkuose, formuoja erdvinę parko struktūrą ir yra puikus fonas retiems augalams, pasodintiems kaip „brangios puošmenos“, kad nustebintų ir sukurtų akcentus. Dar ir šiandien galime grožėtis ne tik retais, bet dabar ir stambiais medžiais, pavyzdžiui, centrinį Pelču parko lauką papildo keliomis grupėmis susodintos retos augalų rūšys – raudonasis ažuolas, bukas, pušis, maumedis, baltoji eglė. Kita vertus, Kazdangos parke yra išsaugoti puikūs raudonlapio

Pakruojo dvaro tiltas, vedantis į salą
(nuotr. A. Spagė, 2022 m.)

buko egzemplioriai, kurie išsiskiria miško fone ir atsispindi vaizdingoje parko dalyje esančiame tvenkinyje.

Ilzē Mara Janelis (Ilze Māra Janelis) savo knygoje „Latvijas muižu dārži und parki“ (*Latvijas dvaru sodai ir parkai*) išsamiai aprašo šiuolaikinių istorinių dvarų parkų želdinių priežiūros ir tvarkymo pagrindinę problemą, kurią pastebėjome mūsų aplankytuose parkuose. Tai – per didelis apaugimas, vertingų vaizdingų apžvalgos linijų ir atvirų pievų netekimas (*reikia suprasti, kad parkas – ne miškas*) ir pernelyg didelis nuplikinimas, kai iškertama krūmų paklotė, prarandamos dekoratyvinės krūmų grupės ir taip iškraipoma parko erdvinė struktūra, nebelieka jo intrigos ir puošnumo. Apskritai dekoratyvinių krūmų nykimas parkuose yra pagrindinė šiuolaikinė tendencija, todėl parkai virsta „stulpių kraštovaizdžiu“. Ir čia iškyla kita problema – jei medžiai stori, susidaro daug šešėlių, o nauji krūmai auga prastai ir nesukuria norimo efekto. Dendrologinės retenybės, kurias Kufaltas laikė neatsiejama parkų dalimi, taip pat sparčiai nyksta. Žinoma, tai ir savotiškas „eksperimentas“, nes klimatas ne visada tinkamas šiems „atėjūnams“, tačiau nuostabos efektas parke yra didelis.

Vykdydamas dvaro parko pertvarkos projektus, Kufaltas juos papildė paviljonais, rotondais ir kitais **architektūriniais elementais**, kurie yra savotiški parko orientyrai, taip pat nuotaikos ir stiliaus kūrėjai kiekvienoje parko dalyje. Pavyzdžiui, Elėjos parke pagal Kufalto 1905 m. projektą, pačiame šiaurės vakariniame senosios parko teritorijos kampe pastatytas paviljonas – rotonda su šešiomis Toskanos orderio kolonomis, remiančiomis kupolinį stogą. Šiuo metu vienas populiariausių Elėjos parko objektų – 2015 m. restauruotas arbatos paviljonas, kuris yra įvairių veiklų traukos taškas ir svarbus centrinės aikštės uždarymo objektas.

Daugybė dvarų parkų buvo aptverti akmeninėmis sienomis, kai kur jos išsaugotos ir net atnaujintos – Elėjoje, Olustverėje ir Pakruojuje. Reikia pripažinti, kad šios tvoros yra ankstes-

nių planų rezultatas, o naujos tvoros dažnai nebuvo numatytos Kufalto planuose.

Baigdamas norėčiau pasidalyti su jumis savo kiek liūdna, bet vis dėlto šviesia jausmų puokšte – šlovingiausi dvarų parkų, kuriais rūpinosi Kufaltas, laikai praėjo, jų sugražinti neįmanoma ir nebūtina, nes šiandien gyvename kitokiu ritmu, kai širdis plaka garsiau ir intensyviau, bet visi pajutome pandemijos stabdžių pedalą, kai taip ieškoma tylos, vienatvės ir ramybės gamtoje. Dvarų parkų įsivaizduojama didybė tirpsta labai lėtai, keičiasi ir prisitaiko, nes parkuose karaliauja gamta, kuri yra dinamiška ir nesustoja nė akimirkai, tačiau vis dar galime pagauti savo tylos ir harmonijos akimirką Kufalto kurtuose parkuose.

Ekspedicijos ir tyrimai buvo atlikti pagal projektą Nr. LLI-444 „Naujų tvarių sprendimų integravimas kultūros pavelde / NovelForHeritage“, kuris įgyvendinamas pagal Europos regioninės plėtros fondo (ERPF) 2014–2020 m. Interreg VA Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programą. Šis straipsnis parengtas gavus Europos Sąjungos finansinę paramą. Latvijos žemės ūkio universitetas yra visiškai atsakingas už šio leidinio turinį ir jokiū būdu negali būti laikomas oficialia Europos Sąjungos nuomone.

Elėjos parko arbatos paviljonas
(nuotr. Natalija Nitavska, 2022 m.)

